

В. Ф. Калашников

Агіттеатр

АГІТТЕАТР – вид масового театралізованого драматичного дійства на злободенну громадсько-політичну тему, всі виражальні засоби якого спрямовані до однієї мети – максимального агітаційного впливу на глядача (слухача). А. народився в лавах більшов. армії як один із дійових засобів масової комуніст. агітації. Активно впроваджувався і в Україні з метою її радянзації. Найпоширенішими формами А. були масові дійства, концерти-мітинги, інсценівки, політкарнавали, агітбалагани, агітсуди та диспути, композиції на теми істор. подій, згодом «Усні газети», «Живі газети», «Сині блузи», агітпропбригади, театри малих форм (ТЕМАФОРи), театри робітн. (ТРОМи, або «Теробмоли»), колгосп. («ТЕКМОЛи», або «ТКОМи») молоді, агітбригади. А. розвивався у двох осн. напрямках: умов., символіко-алегор. (агітація за допомогою символів) і конкрет., побут. (агітація за допомогою фактів). У першому випадку зображуване позначене рев. романтизмом, у другому має хронікальний характер. В обох напрямках помітна обмеженість художніх можливостей А.: з одного боку – декларування ідей, узагальнення, не підкріплене конкретикою реального життя; з другого – більш-менш точні жанрові малюнки з натури, факти без образного узагальнення, психол. глибини чи типізації явищ буден. життя. В Україні А. розпочав свою діяльність з мас. інсценівок, присвяч. осн. подіям всесвіт. історії (їх ще називали «містеріями», «видовищами», «дійствами»). У травневі дні 1919 в Києві на Софіїв. майдані було розіграно інсценізацію «Звільнення праці» (сценарій Л. Нікуліна). 1-го травня у багатьох містах України відбулися рев.-агітац. політ. інсценізації «1 травня – свято пролетаріату», «Торжество пролетаріату». У Харкові проведено костюмований похід «Інтернаціоналу». Від травня 1919 такі інсценівки здійснювались у Полтаві, Катеринославі, Олександрії, Умані тощо: «РРФСР і єднання пролетарів світу» (1 травня 1921, Олександрія, сценарій Л. Чернова), «Повстання арсенальців у 1917 році» (8 листопада 1927, Київ. іподром) та ін. Концерти-мітинги склалися з двох частин: політ. (виступи промовців) і худож. (концерт, інсценівка, вистава). У червні 1920 в Одесі на Примор. бульварі організовано «Морський концерт-мітинг «Повстання на броненосці «Потьомкін». Мітинги часто проводилися для популяризації і використання у потріб. дусі творчості видат. діячів укр. культури. Особливу увагу привертала концерти-мітинги, присвяч. пам'яті Т. Шевченка. Широко практикувались театраліз. агітсуди, або політсуди

(«Суд над капіталом», «Суд над буржуєм», «Суд над Жовтнем», «Суд над молодю гвардією», «суди» над Пілсудським, Скоропадським, Петлюрою, Махном, Денікіним, «Суд над паризькими комунарами», «Старий суд про жінку в революції», «Суд над розрухою», «Суд над старим побутом», «суди» над реліг. святами, меншовиками, неписьменністю); агросуди («Суд над коровою», «Суд над межею», «Суд над сохою»); «суди» над героями літ. творів і театр. вистав («Суд над героєм п'єси К. Гуцкова «Уріель Акоста»», «Суд над героєм п'єси М. Арцибашева «Ревнощі»», «Суд над театросезоном 1925–1926 років у Києві»). До участі в цьому остан. суді, де розгорнулася гостра полеміка, «запрошено оборонців, літераторів, керівників театрів, а також кращі артистичні сили Києва». У широко практикованих «диспутах» з відповідною режисурою на політ., істор., антиреліг. теми перед аудиторією виступали [В. Затонський](#), [М. Скрипник](#), [М. Подвойський](#), [Д. Мануїльський](#), [П. Любченко](#). На майданах просто неба відбувалися театр. видовища, зокрема вистави класич. драматургії: «Близнята» Плавта (1919, Одеса, на сходах колиш. Миколаїв. бульвару), «Витівки Скапена» Ж.-Б. Мольєра (Київ), «Зорі» Е. Верхарна (Миколаїв) тощо. Театр. режисери створювали політ. композиції – рев. агітки: «Перший Будинок Нового світу» (11 травня 1921, реж. М. Терещенко, Театр ім. Г. Михайличенка); «Печаль остання», «Небо горить», «Поема відваги», «Труд і капітал» (1921, Київ, приміщення цирку, згодом театру опери та балету); «Карнавал» (1923, Київ, за п'єсою Р. Роллана «Лілюлі»); «Жовтень» (1922, Київ, сценарист і реж. Л. Курбас, художник В. Меллер, театр «Березіль»); «Рур» (1923, Київ, сценарій Л. Курбаса, художник В. Меллер); «Пролог» (1927, Харків), «Жовтневий огляд» (1927, Харків, композиція Л. Курбаса). Вплив А. позначився на творчості багатьох митців світу, зокрема нім. режисерів Е. Піскатора та Б. Брехта, а також на діяльності нім. агітгруп («Колона – ліворуч», «Червоний шум», «Алярм», «Червоний рупор») та агітгруп ін. країн. Формування А. в Україні йшло трьома шляхами – самодіял. театру, театру масових дій і театру просто неба. Вистави А. відбувалися переважно у дні рев. свят та більшов. політ. кампаній, їхніми учасниками й виконавцями були профес. артисти, а також аматори, червоноармійці, робітники, сільс. інтелігенція, студенти. Творчі біографії [П. Тичини](#), [Л. Нікуліна](#), [Р. Глієра](#), [Леся Курбаса](#), [М. Терещенка](#), [К. Марджанова](#), [А. Петрицького](#) пов'язані з участю у різних видах масового А. в Україні. У 30-і рр. хоч і спостерігається певний спад у розвитку А., відроджується форма театралізов. мітингів, запроваджуються масові трудові свята. У парках і на стадіонах здійснюються інсценізації і театр. постановки, присвяч. річницям жовтня 1917, ушануванню подвигу челюскінців, льотчиків і полярників тощо. Змінюється і характер агітп'єс на сцені театру «Березіль». З'являються документальні колажі: «1905 рік на ХПЗ» (1931, Харків), «Народження Велетня» (1931, Харків), вистава-концерт «МРТО» (1931, Харків, реж. К. Діхтяренко), композиції «Товариш жінка» (1931, Харків, реж. В. Чистякова) та «Чотири Чемберлени» (1931, 1933, Харків, реж. Б. Балабан). До роботи в А., як і в агітпоїздах, більшов. пропагандисти залучали часом поважні мист. сили. Яскраві видовища допомагали відвернути увагу мас від трагіч. сторін дійсності – голодомору, масових репресій; розпалювати «класову боротьбу», викликати ненависть до «ворогів

народу», демонізувати «куркульство» тощо. Під час 2-ї світової війни А. існував у формах антифашист. конгресів і мітингів, концерт. та фронт. агітбригад. Зокрема, агітбригада Харків. Будинку нар. творчості (дир. І. Рудаєв, реж. *В. Оглоблин*) виступала на всіх фронтах; одна з київ. агітбригад (пізніше Червоноарм. ансамбль пісні і танцю Пд.-Зх. фронту; нині [Ансамбль пісні і танцю Збройних Сил України](#)), у якій брали участь *Ю. Тимошенко* і *Ю. Березін*, пройшла шляхами війни від Києва до Берліна. Були фронт. театри у партизан. з'єднаннях *С. Ковпака*, *О. Федорова*, *Д. Медведєва* та ін. У 50–80-і рр. агітац. вистави присвячувались в основному ювілей. та знаменним датам «червоного календаря СРСР» і були так само заполітизовані. Агітація і пропаганда переваг комунізму стала визначною темою більшості з них. У 80-х рр. були спроби робити агітвистави з елементами прихов. або прямої критики «застійної» дійсності з позиції рев. романтики, порушувати питання перебудови сусп. життя. У незалеж. Україні А. змінює своє темат. спрямування. Масові видовища проводяться на відзначення держ. свят, істор. дат та забутих імен. А. є формою агітації у вибор. кампаніях.

Рекомендована література

1. Терещенко М. Мистецтво дійства. К., 1921;
2. Радлов С. Электрификация театра // Зеленая птичка. Петербург, 1922;
3. Ган А. Борьба за массовое действо // О театре: Сб. ст. Тверь, 1922;
4. Пиотровский А. И. Хроника Ленинградских празднеств 1919– 1922 гг. // Массовые празднества. Ленинград, 1926;
5. Цехновицер О. Демонстрация и карнавал. Ленинград, 1927;
6. Колонна – налево: немецкая агитгруппа. Москва, 1931;
7. Предславич П. Міжнародне робітничє театральне об'єднання. Х., 1931;
8. Йосипенко М. К. Масово-агітаційний театр // Укр. драм. театр. Т. 1. К., 1959;
9. Агитационно-массовое искусство первых лет Октября. Москва, 1971;
10. Айзенштадт В. К. Режиссура и организация массовых зрелищ. Х., 1973;
11. Казимиров О. А. Народний театр політичної агітації. К., 1977;
12. Курбас Лесь. Березіль: Із творчої спадщини. К., 1988;
13. Барабан Л. І. Політично-агітаційний театр України 1918–1922 рр. // НТЕ. 1989. № 5;
14. Калашников В. Ф. Ми – агітбригада. К., 1989;
15. Петренко І. Ф. Інтермедії для програми сільської агітбригади або театру малої форми. К., 1992;
16. Калашников В. Ф. Народний агітаційний театр в Україні 70–80-х років ХХ століття. К., 1998;
17. Романько І. І. Розвиток театального мистецтва України в 1917– 1920 рр. К., 1999.

Бібліографічний опис:

Агіттеатр / В. Ф. Калашников // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-42544>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).